

MIRKO VALENTIĆ, VOJNA KRAJINA I PITANJE NJEZINA SJEDINJENJA
S HRVATSKOM 1849—1881,

Zagreb 1981, 360 str. tabele, zemljovidi i ilustracije

Godine 1981, kad je u Zagrebu od 23. do 25. studenog održan znanstveni skup u povodu 100. godišnjice sjedinjenja Vojne krajine s Hrvatskom 1881—1981, promovirana je knjiga »Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849—1881«, rad dra Mirka Valentića, višeg znanstvenog suradnika u Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu. Taj vrijedni historiografski prilog, koji je zapravo Valentićeva disertacija, obranjena na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1978, izdao je Odjel za hrvatsku povijest Centra za povijesne znanosti pri Sveučilištu u Zagrebu kao 12. svezak svog izdavačkog niza monografija (uz financijsku pomoć Republičke zajednice za znanstveni rad, Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske i Školske knjige). Recezenti tog Valentićeva djela bili su poznati sveučilišni profesori i znanstvenici Jaroslav Šidak, Mirjana Gross i Igor Karaman.

Može se odmah reći da je Valentićev rad prva knjiga objavljena na hrvatskom jeziku iz tematike Vojne krajine, te na hrvatskom prostoru preko četiri stoljeća stare vojne institucije za obranu od turskog nadiranja, koja je pored prvenstvene obrambene zadaće i mnogim drugim ratovima Habsburškoj Monarhiji davala od svog ljudstva jednu trećinu sveukupne vojske Monarhije. Objavljivanjem te knjige popunjena je jedna od vrlo osjetljivih historiografskih praznina u novijoj hrvatskoj povijesti.

Valentić je svoj rad sadržajno podijelio na Uvod i pet poglavlja. U Uvodu (9—21. str.) »Postanak Vojne krajine (Militärgrenze) i njen razvoj do 1848.« sažeto je prikazana povijest Vojne krajine od njezina nastanka do 1848. Nastanak te vojne institucije vezan je za osnivanje Senjske kapetanije 1469, a zatim je slijedilo osnivanje drugih kapetanija: Bihaćke, Ogulinske, Hrastovačke, Ivaničke, Križevačke i Koprivničke, a u prvoj polovici XVI. stoljeća radi uspješnije obrane od Turaka na području navedenih kapetanija, od Drave do mora, osnovane su dvije vojne obrambene institucije, Hrvatska i Slavonska krajina. Te obrambene institucije protiv turskog nadiranja od 1578. financira Unutrašnja Austrija i podređene su nadvojvodi i Ratnom vojnom vijeću u Gracu. Zatim je prikazano naseljavanje na opustjela zemljišta navedenih krajina novog stanovništva, prebjega s područja pod turskom vlašću — Vlaha — i odnos tih prebjega prema Hrvatskom saboru, njihov odnos prema staležima Unutarnje Austrije i prema krajiškim zapovjednicima. Dalje je prikazan razvoj Vojne krajine poslije austro-turskog rata

1683—1699, odnos bečkog dvora prema u tom ratu osvojenim hrvatskim područjima, koji je proizišao iz neslaganja interesa bečkog dvora s interesima hrvatskog naroda, izgradnja sanitarnog koridora na granici Hrvatske prema istoku u sredini XVIII. stoljeća pored već postojećeg vojničkog, koji je trebao štititi Austrijsko Carstvo od zaraznih bolesti. Uz sanitarni koridor, o kojem brigu vode krajišnici od 1737, u Krajini je ubrzano organiziranje dobre sanitetske službe o trošku države, a isto tako i ljekarničke. U ono vrijeme osim vojnog i zdravstvenog zadatka Vojna krajina je s Banskom Hrvatskom svojim prometnicama imala osigurati i prehranu i opskrbu habsburške vojske u Italiji. Prikazano je i širenje Krajine na novoosvojena područja i njezino ustrojstvo u XVIII. stoljeću, te zahtjev Hrvatskog sabora potkraj XVIII. i u početku XIX. stoljeća da se Vojna krajina ujedini s civilnom Banskom Hrvatskom.

U prvom poglavlju (23—64) — »Stanovništvo Krajine i njegova ekonomsko-socijalna struktura« — Valentić je prikazao zanimanje hrvatskih krugova za Krajinu poslije revolucije 1848/49. i odnos prema njoj, zatim austrijske interese za Krajinu poslije revolucije, nastojanje hrvatskih krugova za ujedinjenjem Vojne krajine s civilnom Hrvatskom, stav krajiških zastupnika na Hrvatskom saboru 1861, pokušaj bečkog dvora da 1862. reformiranjem oživi Vojnu krajinu. Prikazao je i sve čimbenike, kako u Krajini, tako i u ostalom dijelu Monarhije, koji su utjecali na ta dva suprotna stava u pitanju razvoja Krajine, te strukturu stanovništva Krajine, kućnu zadrugu kao osnovnog nositelja društvenog života Krajine, te stanje veleposjeda i privredni razvoj Krajine.

U drugom poglavlju (65—119) — »Bitka Zagreba za Krajinu 1860 61.« — predočeno je značenje Krajine na granici s Turskom Carevinom. U Krajini su službeni krugovi Monarhije gledali, kako navodi Valentić, »snažnu polugu protiv slavenskog pokreta na Balkanu i separatističkih težnji Mađara i Talijana«. Nova borba za ujedinjenje Krajine s civilnom Hrvatskom počela je 1860/61, kad je prihvaćena ideja o federativnom uređenju Monarhije. Hrvatski je stav o tom pitanju da i u Krajini i izvan nje svatko tko nije vojnik treba po zakonu dobiti status građanina Hrvatske. Valentić se dotaknuo svih čimbenika problematike o kojoj raspravlja i ukazao je kako se Krajina kao vojna institucija nije mogla uklopiti u novi privredni sistem koji je u drugoj polovici XIX. stoljeća zahvaćao suvremeno društvo Monarhije.

Treće poglavlje (121—176) — »Politički i gospodarski interes vojničkih i dvorskih krugova za Vojnu krajinu do konačne uspostave dualističkog sustava« — govori o progonima u Krajini nastalim poslije 5. kolovoza 1861, kad je zahvaljujući držanju krajiških zastupnika u Hrvatskom saboru usvojen zaključak po kojem Hrvatska ne priznaje postojanje zajedničkih poslova s Austrijom. Ti su progoni bili upereni protiv svećenstva, oficira i trgovaca. Navedeni su slučajevi Josipa Akšamovića, svećenika i saborskog zastupnika, koji je bio osuđen na doživotni zatvor, i natporučnika Slavoljuba Bosanca, također osuđenog i interniranog. Ta dvojica osuđenika pripadala su pokretu koji je zahtijevao ukidanje vojničkog sistema u Krajini i ujedinjenje s Civilnom Hrvatskom, a njegovi nositelji u većini su bili svećenici, katolički i pravoslavni, koji su jedini imali slobodu kretanja po Krajini. Valentić je prikazao osnivanje tajnih odbora u Krajini, koji djeluju protiv bečke politike, a Beč osniva sudove i posebne komisije, koji progone one

koji su za ujedinjenje Krajine s civilnom Hrvatskom. Osobito se jakost tih odbora osjećala u Karlovcu, Sisku, Brodu i Zemunu. Godine 1862. u Karlovcu je otkrivena grupa koja se nastojala povezati s Garibaldijem. Poslije raspuštanja Hrvatskog sabora 1861. glavna je politička misao o budućnosti Krajine njeno razvojačenje i pripajanje civilnoj Hrvatskoj.

Godine 1862. o Krajini se raspravlja i u Carevinskom vijeću. Ideju ujedinjenja osobito zastupaju dvije stranke: Narodna i Samostalna stranka. Dalje je prikazano nastojanje Eugena Kvaternika 1863—1864. da u Krajini digne ustanak, krajiško pitanje na Hrvatskom saboru 1865—1867, krajiško pitanje u austro-ugarskim odnosima 1867/68. i u hrvatsko-ugarskim pregovorima 1868, nastojanje Beča i Budimpešte da poslije nagodbe 1867. krajiške šume iskoriste kao kapital potreban za gradnju strateški značajnih željezničkih prometnica prema Turskoj i prema hrvatskim lukama na Jadranu, te djelomično ukidanje Krajine 1869, koje je obuhvatilo dvije varaždinske pukovnije i žumberački kotar slunjske pukovnije.

Cetvrto poglavlje (177—252) — »Krajiški pokret 1869—1871.« — razmatra odjeke kraljeve odluke od 19. kolovoza 1869. o djelomičnom ukidanju Vojne krajine, koja je izazvala prosvjede Krajišnika koji su bili protiv ukidanja Vojne krajine, jer bi tim činom izgubili svoja »servitutna prava u šumama i livadama na kojima se temeljila njihova stočarska i agrarna privreda« i još neke povlastice značajne za život Krajišnika. Nositelji te pobune smatrali su da je poslije 1868. mogućnost da Vojna krajina dođe u sastav Banske Hrvatske ista kao i da dođe pod vlast Pešte i Madžara. Autor je prikazao i odnos Krajišnika prema Austro-Ugarskoj i prema Hrvatsko-ugarskoj nagodbi, prikazao je i pokušaj Srba okupljenih u Novom Sadu da rješavanje krajiškog pitanja iskoriste za sporazum između Novog Sada i Budimpešte, nastojanje vojničkih krugova da sačuvaju Vojnu krajinu pod svojom kompetencijom, financijske pregovore Austrije i Ugarske 1870, snagu krajiškog pokreta na temelju izvještaja feldmaršala Antona Mollinaryja, koje je slao u Beč od početka 1870, kad je imenovan zapovjednikom Vojne krajine, pokušaj deputacije krajiškog pokreta da 1870. pregovara s bečkim dvorom, slom krajiškog pokreta, obnavljanje pregovora 1871. između Beča i Budimpešte o budućnosti Vojne krajine, te bunu u Krajini, obično poznatu pod nazivom Kvaternikova buna, koja je, kako utvrđuje Valentić, bila »definitivna završnica« krajiškog pokreta 1869—1871. Autor drži »da je ustanak u Rakovici nesumnjivo imao znatno širu teritorijalnu osnovicu od Rakovice i da je poniknuo iz nezadovoljstva u samoj Krajini«, kao što se vidi i iz obrađene arhivske građe.

Peto poglavlje (253—346) — »Razvojačenje i ujedinjenje (1873—1881)« — razmatra gospodarsko značenje vojnokrajiškog teritorija i organiziranje privrednih krugova za potpunu kontrolu nad privredom i investicijama u Krajini, reformu uprave i sudstva u procesu razvojačivanja Vojne krajine, pregovore o ujedinjenju, ustanak u Bosni 1875. i prekid pregovora o ujedinjenju višeg i vrhovnog sudišta Krajine sa sudištem civilne Banske Hrvatske, socijalne i političke napetosti u Krajini 70-ih godina, pad hrvatskog bana Ivana Mažuranića (1873—1880) i završne austro-ugarske pregovore o uvjetima ujedinjenja, o kojem je odlučeno u lipnju 1881. Od 1. siječnja 1882. vrhovna uprava Krajine prešla je na hrvatsko-slavonsku-dalmatinsku vladu u Zagrebu.

Valentić je, kako sam kaže u pregovoru, htio pružiti »što zaokruženiju sliku integracionih procesa koji su imali ovaj cilj: ukidanje stoljetne voj-

ničke komande nad velikim dijelom našeg naroda i stoljetne diobe hrvatskog teritorija na vojnički i civilni«. To mu je u potpunosti i uspjelo. Svakako, Valentićev rad je najiscrpnije i najobuhvatnije djelo o tematici koju obrađuje. U svome radu autor se služio opsežnom izvornom građom, koja je do Valentićeva rada bila nedovoljno iskorištena, a nalazi se u arhivima Ministarstva rata i Dvorske vojne kancelarije u Beču i u Arhivu Hrvatske u Zagrebu, te raznim drugim arhivima, a služio se i podacima onovremenog novinstva i postojećom historiografskom literaturom. Upotreba tako bogate izvorne građe pridonijela je iscrpnom prikazivanju brojnih zbivanja, procesa, uočavanju manje poznatih čimbenika i otkrivanju likova do sada gotovo nepoznatih, ali značajnih u burnoj prošlosti Vojne krajine. Autor se, što se u historiografij rijetko susreće, da bi što zornije prikazao problematiku, obilno koristio tabelama (njih četrdeset), pomoću kojih je prikazao razne procese i stanja u Krajini, počev od raznih davanja, zakupnina, prihoda, raznih troškova, preko podataka o vojnim institucijama Krajine, pukovnijama i satnijama, do kretanja stanovništva, kako po područjima, tako i po socijalnom, vjerskom i nacionalnom sastavu, njegovu ekonomsku strukturu itd. Svoj rad popratio je još i zaključkom na hrvatskom i njemačkom jeziku, zemljovidima, ilustracijama, kazalom imena, pregledom tabela, ilustracija i zemljovida. Neke historiografske probleme, što je i razumljivo s obzirom na naslov teme, autor je ostavio otvorenima, zapravo ih je naćeo i ukazao na smjernice u njihovu dorađivanju.

Knjiga »Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849—1881.« zahvaljujuć autorovoj marljivosti i upornosti, jedan je od najdragocjenijih priloga u hrvatskoj historiografiji; dobro će poslužiti kao priručnik ili štivo i kao izvornik svakome tko bude više istraživao pojedine teme navedene problematike.

Inaće, knjiga je svojim opsegom dosta velika, formata je B5, tiskana je na bezdrvnom papiru i ukorićena je u tvrdi platneni uvez, kakav obićno imaju izdanja edicije u kojoj je izišla.

Andelko Mijatović

SVEUČILISTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 15

ZAGREB

1982.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan
MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ,
Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 400 din.

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni
rad SRH-VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu
SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođeni su plaćanja
poreza na promet proizvoda.

RADOVI 15

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Mr *Dragica Malić*

Korektor
Dunja Pavličević

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

- ANTIC mr Ljubomir, Centar za istraživanje migracija, Krčka 1, Zagreb.
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.
BUDAK Neven, Filozofski fakultet, Đ. Salaja 3, Zagreb.
GROSS dr Mirjana, Britanski trg 12, Zagreb.
LAUŠIĆ mr Ante, Centar za istraživanje migracija, Ilica 44, Zagreb.
LUČIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.
MIJATOVIĆ Anđelko, Palmira Togliatija 12, Susedgrad, Zagreb.
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.
PAVLIČEVIĆ dr Dragutin, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.
PERIČIĆ dr Šime, Zavod JAZU Zadar, Obala oktobarske revolucije 8, Zadar.
POPOVIĆ mr Štefanija, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.
ROKSANDIĆ mr Drago, Filozofski fakultet, Istorijски seminar, Čika Ljubina 18-20, Beograd.
STRČIĆ Petar, Arhiv Hrvatske, Marulićev trg 21, Zagreb.
VRANJEŠ-SOLJAN mr Božena, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.